

Archeologický výskum pri Kostole Sv. Alžbety vo Zvolene*

JÁN BELJAK – RÓBERT MALČEK

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre, pracovisko Zvolen

S prvým výskumom dnešného námestia SNP vo Zvolene sa spája meno G. Balašu, ktorý pri stavbe budovy súčasnej Slovenskej pošty našiel kolekciu vrcholnostredovekej keramiky. Na túto úvodnú epizódu až po takmer polstoročnej prestávke naviazali terénne aktivity V. Hanuliaka počas poslednej rekonštrukcie námestia – prvú výskumnú etapu tento bádateľ zrealizoval roku 2002 severne od lode kostola Sv. Alžbety a potvrdil existenciu staršej radničnej stavby z 1. polovice 15. storočia (*Hanuliak 2003, 317-324*). Roku 2004 V. Hanuliak preskúmal priestor východne od presbytéria kostola a identifikoval tu východný okraj prikostolného cintorína. Roku 2005 skúmal priestor severovýchodne od presbytéria kostola, kde sa odkrylo 44 hrobov a základ stavby zo začiatku 20. storočia. Roku 2006 sa výskumná činnosť V. Hanuliaka sústredila na plochu južne od barokovej kaplnky Piety. Na skúmanej ploche veľkej 17 x 22 m sa obnažili základy kaplnky a prístavby špitála (*Hanuliak 2007*) a juhozápadne od veže kostola Sv. Alžbety sa zdokumentovali základy múru cintorínskej ohrady. Výskum pokračoval aj roku 2007, kedy sa preskúmala plocha v južnom susedstve špitálskeho komplexu. V tomto priestore sa odkryli základy južnej línie cintorínskej ohrady, k tomu dve jej prístavby a hroby (*Hanuliak 2008, 153*). Na ploche novej tribúny našiel V. Hanuliak základy kruhového objektu. Zároveň sa toho roku vykonal geofyzikálny výskum v okolí kostola Sv. Alžbety, ktorý pod povrchom identifikoval základ cintorínskeho múru aj severne a východne od kostola. Roku 2008 pokračovali výskumné práce už pod vedením J. Beljaka z Archeologického ústavu SAV v Nitre. Sústredili sa na západnú líniu cintorínskej ohrady, priestor medzi starými a novými toaletami, na kruhový objekt pri novej tribúne; sledovali sa aj všetky zemné práce spojené s výmenou sietí počas druhej etapy rekonštrukcie námestia. Na jeseň 2008 sa taktiež otvorilo niekoľko rezov v severnej časti Námestia

---

* Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA: Každodenný život hradu v stredoveku a na začiatku novoveku (č. 2/0186/11).

SNP na ploche stavby nákupného strediska Europa SC; výskum realizovala firma Ithaka BB a hradil ho investor VaV invest. Po istom zaváhaní, v ktorom sa na jar roku 2009 odbagrovala časť stavebnej plochy nákupného centra bez výskumu, sa tu na jar roku 2010 ujala výskumných aktivít Katedra archeologie UK v Bratislave pod vedením J. Hošša a neskôr J. Bátoru. Roku 2012 na Kubániho ulici počas priebežného výskumu pre prípojku vysokého napätia zdokumentoval dva hroby z 19. storočia J. Beljak a toho istého roku R. Malček zrealizoval aj zatiaľ poslednú etapu výskumu pri kostole Sv. Alžbety.

Kostol Sv. Alžbety

Ak opomenieme zvyšky veľkej sakrálnej stavby na nádvorí zvolenského zámku, zrejme farského kostola Sv. Mikuláša (*Schönweitzová 1972, Šimkovic 2013*), zostáva najdôležitejšou zvolenskou sakrálnou stavbou kostol Sv. Alžbety v centrálnej časti dnešného Námestia SNP. Vzhľadom na to, že najstaršia mestská výsadná listina zahŕňa voľbu farára, s jeho výstavbou možno počítať už okolo roku 1238. Sakrálna stavba bola zasvätená Sv. Alžbete Uhorskej, ktorá po kanonizovaní roku 1235 patrila medzi preferované patrónky kostolov vo vtedajšom Uhorsku. Vo Zvolene sa často zdržoval jej otec kráľ Ondrej II. a neskôr aj brat Belo IV. Ranogotický jednolodový loď, ktorý bol zrejme ukončený kvadratickým presbytériom, mal takmer rovnaké rozmery ako dnešná stavba. K pôvodnej lodi sa v poslednej štvrtine 14. storočia pripojilo nové, rozsiahlejšie presbytérium zaklenuté gotickou krížovou klenbou osadenou na jednoduché kružbové konzoly. Na severnej strane kostola vtedy vznikla sakristia ukončená drobným kvadratickým presbytériom (*Šimkovic 2013*). Počas protitureckých bojov sa kostol stal jedným zo strážnych bodov v obrane mesta. Preto v rokoch 1548-1551 pri západnej stene kostola postavili mohutnú zvonicu, ktorá však zároveň plnila funkciu strážnej a signalizačnej veže. Vývoj kostola uzatvárajú barokové prestavby realizované v priebehu 18. storočia. Po znovunadobudnutí kostola katolíckou cirkvou roku 1673 vznikla na južnej strane architektúry kaplnka Sedembolestnej Panny Márie vystavaná zo stavebného materiálu zbúraného špitála. Zrejme v tom istom období bola barokizovaná horná časť veže, ktorej nadstavba bola zdôraznená jednoduchými pilastrami a ukončená typickou barokovou helmicou (*Šimkovic 2013*).

Karner a špitál

Intenzívne pochovávanie okolo kostola Sv. Alžbety spojené s narušovaním starších hrobov si v priebehu 14. storočia vyžiadalo výstavbu cintorínskej kaplnky (karnera) s patrocíniom Božieho tela. Jej výstavba spadá do obdobia okolo polovice 14. storočia. Datovanie vyplýva z testamentu vdovy Kataríny spísaného roku 1395, ktorej prvý manžel dal kaplnku postaviť z vlastných prostriedkov. Výpoveď listiny dopĺňa nález staršieho hrobu zo strieborným polgrošom Jána Luxemburského v interiéri stavby (*Hanuliak - Ragač 2007, 148*). Najstaršiu časť špitálskeho komplexu odkrytého južne od kostola predstavuje karner šesťuholníkového pôdorysu bez presbytéria. Podľa zachovaného torza mala kaplnka typické usporiadanie so suterénnym podlažím určeným na deponovanie kostí z narušených hrobov. Nad spodným podlažím so svetlou výškou okolo 2,5 m možno predpokladať mierne vyvýšený priestor kaplnky Božieho tela (*Šimkovic 2013*). Pravdepodobne v závere 14. alebo v 15. storočí pôvodnú kaplnku obstavali budovou špitála (*Hanuliak - Ragač 2007, 143*). Prvýkrát sa v prameňoch spomína roku 1582 (*Bánik 1891, 6, 18*). Premena pôvodnej cintorínskej kaplnky na kostol špitála sa prejavila dobudovaním nového presbytéria, ktoré zaslepilo vetracie okno suterénu kaplnky. Okolo troch strán kaplnky vyrástla zalomená budova samotného špitála, ktorá podľa popisu z roku 1590 pozostávala z dvoch miestností a komory (*Šorecová 2008, 114*). Pričky boli snáď len zrubovej konštrukcie, keďže na odkrytej ploche interiéru sa nezistilo žiadne vnútorné murované členenie. Pôvodnej funkcii zrejme aj naďalej slúžil suterén karnera, ktorý ostal prístupný schodiskami z interiéru špitálu aj z areálu cintorína. Špitálsky komplex slúžil až do konca 17. storočia, kedy ho zbúrali a na jeho mieste postavili bočnú kaplnku farského kostola zasvätenú Sedembolestnej Panne Márii (obr. 01).

Radnica

Prvá písomná zmienka o existencii radnice vo Zvolene pochádza z roku 1465 a v prameňoch sa táto budova spomína aj v nasledujúcich rokoch (*Ragač 2000, 34*). Jej lokalizácia je zatiaľ neistá. Písomné pramene, ktoré dokladajú rozsiahlu prestavbu radničnej budovy v rokoch 1511 až 1513, sa už môžu týkať výstavby novej radničnej budovy; nová radnica pohltila dva staršie sakrálne objekty, totiž sakristiu a príslušnú menšiu

kaplnku. Pristavali ju k severnej stene kostola a viazala sa na sakristiu. Základy odkryté archeologickým výskumom v jej interiéri môžu byť pozostatkom bližšie neznámej bočnej kaplnky kostola (obr. 01; Šimkovic 2013), ktorej existenciu nepriamo dokladá spor medzi mestom Zvolen a farárom Abrahámom - farár sa odvoláva na tradíciu, podľa ktorej mala radnica vzniknúť prestavbou auditória kráľovnej Beatrix (*Ragač 2000*, 34).

Budova radnice mala približne štvorcový pôdorys s malou prístavbou na boku. Dvojpodlažná stavba sa výškovo vyrovnala príľahlej budove kostola. Vďaka odkrytiu základov radnice archeologickým výskumom a podrobnému zhodnoteniu archívnych záznamov o radnici je možné do značnej miery rekonštruovať jej pôvodnú podobu. Prízemie radnice bolo trojpriestorové. Vstup do neho viedol polkruhovo zaklenutým portálom, ktorý sprístupňoval chodbu smerujúcu k portálu v severnej stene kostola. V bočnej stene bol zrejme vstup do susednej siene s portálom do sakristie a schodiskom na horné podlažie. Roku 1575 radnicu zrejme poškodil požiar a následne prešla rekonštrukciou. Vtedy pribudol aj archív na prvom poschodí (*Ragač 2000*, 38). Výsledkom rekonštrukcie mohla byť nová strecha skrytá za atikou, ktorú zachytáva Willenbergova veduta mesta z roku 1599 (Šimkovic 2013). Ďalšie stavebné úpravy možno spojiť s vyrabovaním a vypálením celého areálu okolo kostola roku 1609. Neskôr budovu už asi len nanovo prekryli sedlovou strechou, ktorú dokumentuje posledné zobrazenie radnice pred zbúraním. Radnica v záverečnej etape svojej existencie plnila funkciu sýpky. Asanovali ju roku 1882 (*Ragač 2000*, 38). Je možné, že z nej, resp. zo staršej kaplnky, ktorá stála na jej mieste, pochádza gotický architektonický článok, ktorý sa našiel v sekundárnej polohe počas archeologického výskumu v roku 2012. Pred zbúraním radnicu s kostolom presne zakreslil A. Herbász (v roku 1876) v pôdoryse a rezoch (obr. 04-05). Vďaka tomu poznáme jej presný pôdorys i vzhľad¹.

Cintorín a cintorínska ohrada

Radový meštiansky cintorín vo Zvolene založili zrejme v druhej polovici 13. storočia, t.j. v období po výstavbe kostola Sv. Alžbety.

---

¹ Kresbové plány sú uložené v Kulturális Örökségvédelmi Hivatal v Budapešti.

Archeologické nálezy z výskumu V. Hanuliaka jednoznačne dokladajú pochovávanie od 2. polovice 13. storočia až do 18. storočia, kedy sa pochovávanie presunulo za donedávna zachovaný severozápadný bastión mestských hradieb (*Hanuliak 2007, 142*). Potvrdil to i výskum pre ryhu vysokého napätia na Kubániho ulici, kde sa na južnom okraji tohto cintorína odkryli dva kostrové hroby z 19. storočia (v jednom sa našla minca z roku 1860). Z uvedeného vyplýva, že v priestore dnešného parkoviška Europa SC Zvolen (bývalých mliekarní) boli na jar roku 2012 počas zemných prác, ktoré mal sprevádzať archeologický výskum, pravdepodobne narušené ďalšie hroby a možno aj cintorínska kaplnka Sv. Kríža.

O veľkosti pôvodného prikostolného pohrebiska rozhodovalo jednak jeho situovanie do mestského jadra - v tesnom susedstve cintorína viedla hlavná cesta a rozkladalo sa tu trhovisko - a zároveň aj počet obyvateľov mesta. Presné rozmery cintorína zostávajú zatiaľ neznáme. Na najstaršom Willenbergovom vyobrazení mesta z roku 1599 ho vymedzuje cintorínska ohrada pravdepodobne kruhového pôdorysu. Priestor má podľa tejto kresby relatívne malý priemer a ohradzuje ho ešte len plot pletený z prútov. Rovnako sa situácia javí aj na pláne mesta zo 17. storočia. Neveľký cintorín má kruhový pôdorys, zaberá priestor len v tesnej blízkosti kostola. Na mape majetkov Š. Esterházyho z druhej polovice 18. storočia je pôdorys cintorínskej ohrady štvorcový (obr. 03). Treba podotknúť, že poznatky získané najnovším archeologickým výskumom naznačujú, že pohrebisko bolo v skutočnosti väčšie a obrys malo skôr elipsovité. Kanonická vizitácia zvolenskej farnosti v roku 1634 každopádne konštatuje, že kostol je obkolesený dobrým vysokým ohradením, vo vnútri ktorého sa nachádza cintorín. Podrobnejšia kanonická vizitácia z roku 1756 hodnotí obidva mestské cintoríny ako priestranné. Hroby sa podľa tejto vizitácie nekopú k múrom a základom kostola, ale sú od nich vzdialené jednu alebo aj tri siah.

Západnú, južnú a východnú hranicu tohto prikostolného cintorína presne identifikovali výsledky terénnych aktivít V. Hanuliaka a J. Beljaka či R. Malčeka (obr. 01). Počas výskumov v rokoch 2002, 2005-2008 a 2012 sa preskúmalo viac ako 200 kostrových hrobov. Mnohé sa nachádzali v superpozíciách, t.j. mladšie hrobové jamy porušili hrobové celky zo starších období. Okrem kostrových pozostatkov sa v hrobových jamách našli aj mince, rôzne kovové súčiastky odevov a prstene.

Podľa výsledkov výskumu R. Malčeka v roku 2012 môžeme severný okraj cintorína hľadať až v areáli dnešného parku L. Štúra. Potvrďuje to 60 hrobov skúmaných v priestore kanalizačnej ryhy medzi parkom L. Štúra a kostolom Sv. Alžbety. Z tejto sezóny možno podľa orientácie hroby rozdeliť na niekoľko skupín. Najväčší podiel mali hroby orientované s rôznymi odchýlkami v smere SZ-JV, s hlavou otočenou na severozápad, ktoré boli rozptýlené po celej skúmanej ploche, početné boli aj hroby orientované v smere SV-JZ, zriedkavejšie boli hroby orientované v severojužnom smere (k tejto skupine patrili hroby s najhlbšími jamami [!]), a málo početné boli hroby s orientáciou V-Z či Z-V. Výnimočne orientovaná bola skupina hrobov (či viachrob) 1-3 a 10a: dvaja dospelí a jeden detský jedinec ležali v smere JZ-SV, s hlavou uloženou na JZ, pod nimi bol pochovaný rovnako orientovaný jedinec hrobu 10a. Tu mohlo ísť i o zvyšky rodinného hrobu, pochované osoby mohli mať príbuzenský (?) vzťah i ku skôr inhumovanému jedincovi 10a.

Určiť chronologické postavenie jednotlivých skupín hrobov vzhľadom na masívne sekundárne narušenia a fragmentácie hrobových celkov, a vzhľadom na chudobnú výbavu hrobov nebolo možné. V ojedinelých prípadoch sa vyskytli superpozície rôzne orientovaných hrobov (hrob 19 a 27/2012), ale objavili sa aj superpozície hrobov rovnako orientovaných (hroby 25 a 28/2012). Jediný nálezmi datovateľný bol hrob 59/2012, ktorý patril k najhlbším. Orientovaný bol v smere ZZS-JJV, našla sa v ňom skupina mincí zo 17. storočia. Ak predpokladáme, že predovšetkým staršie hroby (z druhej pol. 13. stor. a zo 14. stor.) skutočne dodržovali orientáciu tela východ - západ a novoveké hroby už aj v smere sever - juh, tak sa v priestore severne od kostola pochovávalo počas celej existencie cintorína. Hlboké hroby severojužnej orientácie mohli odrážať zmenené hygienické normy osvietenskej spoločnosti, resp. ich hĺbka bola potrebná kvôli zabráneniu epidémii.

Cintorínska ohrada

Archeologickým výskumom v rokoch 2006 a 2007 (V. Hanuliak), 2008 (J. Beljak) a 2012 (R. Malček) sa postupne odkryli 30-60 cm vysoké zvyšky základov západnej, južnej a čiastočne aj východnej línie cintorínskej ohrady, ktorá vymedzovala priestor pre pochovávanie a oddeľovala ho od svetskej, t.j. hospodárskej časti námestia (trhu). Subtílna

konštrukcia, hrubá okolo 80-105 cm, bez vonkajšej priekopy, vylučuje obranný charakter ohrady, ktorý by mohol z kostola a susedných budov (radnica, veža, brána, špitál a kaplnka) vytvárať mestský hrad (obr. 01).

V. Hanuliak na základe superpozície južnej línie cintorínskej ohrady s hrobovými celkami datoval ohradu už na koniec 14. a začiatok 15. storočia po Kr. (Hanuliak 2008, 153). Avšak sondážou J. Beljaka roku 2008 sa pod základovou spárou západnej línie ohrady našla asi 30 cm hrubá vrstva planírky, z ktorej okrem fragmentov ľudských kostí pochádzal aj črepový materiál z druhej polovice 15. storočia. Tento fakt spolu so skutočnosťou, že hroby v superpozícii vymedzujú len spodnú hranicu datovania, nás azda oprávňuje predpokladať, že cintorínsku ohradu pri kostole Sv. Alžbety postavili až v druhej polovici či v závere 15. storočia. Výskum R. Malčeka v roku 2012 upresnil taktiež naše poznatky o obvode cintorína. Fragment východnej línie ohrady zachytený v priestore medzi parkom L. Štúra a kostola Sv. Alžbety dokazuje, že cintorín severným okrajom, vytýčeným ohradou, sialal až do parku a plocha pohrebiska bola väčšia než 0,48 ha, ako to uvádzal V. Hanuliak (2008, 153).

K severnej línii cintorínskej ohrady bola podľa písomných, kartografických a ikonografických prameňov pristavaná budova školy, ktorej základy sa pravdepodobne nachádzajú v parku L. Štúra. Môže to overiť archeologický výskum, ktorý sa má uskutočniť počas rekonštrukcie parku roku 2013. Budova školy je najlepšie čitateľná na Willenbergovej rytine z roku 1599, na mape majetkov Š. Esterházyho z druhej polovice 18. storočia a na zatiaľ nepublikovanom pláne mesta Zvolen z konca 17., resp. začiatku 18. storočia. Písomné pramene dokladajú, že v polovici 18. storočia bol ohradný múr cintorína pri Kostole Sv. Alžbety už zanedbaný. Asanovali ho okolo roku 1811 a roku 1819 ho nahradili dreveným plotom, ktorý zbúrali okolo polovice 19. storočia.

Kruhový objekt

Časť nepravidelného murovaného kruhového objektu bola objavená už roku 2007 počas výskumu V. Hanuliaka pri výstavbe novej tribúny. V roku 2008 sme pristúpili k plošnému odkryvu tohto objektu. Preskúmali sa asi tri štvrtiny jeho plochy. Kvalitne murovaná stavba mala zachované základové murivo o hrúbke 50-60 cm a priemer

približne 3,5-4 m.

Interpretovať tento kruhový murovaný objekt nie je jednoduché a rovnako je neisté aj jeho datovanie. Môže ísť o základ podstavca sochy prípadne tzv. klietky hanby. Práve na mieste nálezu zobrazuje Dworzackého mapa majetkov Š. Esterházyho z roku 1753 štíhlu vysokú stavbu (obr. 03). Pravdepodobne ide o nami skúmaný objekt. Mapy nám napokon čiastočne pomáhajú objekt aj bližšie datovať. Na mape majetkov Š. Esterházyho už tento objekt stojí, čiže mapa stanovuje *terminus ante quem*, ale na prvom vojenskom mapovaní (okolo r. 1783) už nakreslený nie je. Zanikol teda pravdepodobne v druhej polovici 18. storočia. To napokon potvrdzujú aj archeologické nálezy, keďže sa na jeho korune našla výlučne novoveká keramika. Otvorenou zostáva otázka vzniku tejto stavby. Vzhľadom na charakter základového i nadzemného muriva, ktoré kvalitou značne prevyšuje murivo cintorínskej ohrady, však predpokladáme, že ju postavili až v rannom novoveku.

Kolová konštrukcia v priestore medzi starými a novými toaletami

Počas zhrňania ornice roku 2008 sme v parku pri asanovaných toaletách identifikovali tmavý flak, v ktorom sa objavovali fragmenty keramiky (o. i. aj z 8.-9. storočia po Kr.; obr. 07). Po znížení tmavého flaku sa tu odkryla kompaktná vrstva z riečnych okruhliakov, ktorá je dobre datovaná tromi mincami. Išlo o uhorské dvojhalierniky z rokov 1892, 1899 a 1901. Tieto numizmaty datujú dlažbu z riečnych okruhliakov v tomto priestore na prelom 19. a 20. storočia po Kr. Nad nimi sa v premiešanej vrstve našla už spomínaná keramika z včasného stredoveku. Je pravdepodobné, že napriek sekundárnemu uloženiu táto včasnostredoveká keramika pochádza z blízkeho okolia skúmanej plochy a možno teda predpokladať, že niekde v areáli dnešného námestia existovala slovanská osada.

Pod úrovňou dlažby sa nachádzala premiešaná kultúrna vrstva s nálezmi keramiky a kostí z vrcholného stredoveku a novoveku. Hlbšie sa v hnedožltom hlinitom podloží vrysovalo 16 kolových jám. Výplň jám 1, 2 a 15 obsahovala úlomky keramiky z vrcholného stredoveku (14 [?]-15. storočie po Kr.). V ostatných výplniach sa našla novoveká keramika. Popísanú skupinu jám môžeme interpretovať ako časť zvyškov ľahkej drevenej kolovej konštrukcie mestskej tržnice, ktorú v tomto

priestore očakávame. Túto domnienku potvrdzuje veľká kumulácia zvieracích kostí a keramiky nachádzanej v okolí stavby. Zastrešená tržnica zrejme stála na námestí už v polovici 15. storočia, keďže sa v písomných prameňoch prvý krát spomína roku 1478 (*Hanuliak - Ragač 2007*, 141). Napokon trhy situované na miesto nálezu dokladajú ešte dobové fotografie zo začiatku 20. storočia.

Vápenná pec

Ďalšia skupina sídliskových objektov sa preskúmala roku 2012 severne od severovýchodného nárožia kostola. Jeden objekt sa vyznačoval v začistenom podloží ako plocha s ostrými, do červena prepálenými okrajmi, sfarbená v odtieňoch sivobielej až tmavosivohnedej (sfarbenie záviselo na jednotlivých zložkách zásypu). Skúmal sa v 1 m širokom páse. Steny a dno výhlbne tvorila do tmavočervena prepálená hlinitá škrupina, hrubá asi 10-15 cm. Dno pokrývala kamenitá vrstva. Jama bola takmer v celej hĺbke zasypaná nabitou kompaktnou hlinou, do ktorej bola vhlbená mladšia jama. Horný okraj tejto mladšej jamy sa na úrovni zachytenia vo výplni staršieho objektu neidentifikoval a mladší objekt sa vyznačoval až pri vyberaní staršieho objektu. Steny a dno tvorila asi 10-15 cm hrubá, do červena prepálená hlinitá škrupina. Prekrývala ich asi 40 cm hrubá, kompaktná vrstva haseného vápna, jama bola zasypaná stavebnou suťou a do tohto zásypu boli vhlbené novoveké hroby. V susedstve tejto nálezovej situácie, asi 10 m na západ, sa identifikoval a čiastočne preskúmal ďalší sídliskový objekt. Na úrovni zachytenia sa rýsoval ako kruh s okrajom prepáleným do červena, plochu kruhu zapĺňali skaly a rozmrvená skalná drvina premiešaná s prepálenou hlinou; pri vyberaní mala jama zvislé steny a ploché dno, ktoré tvorila prepálená hlina, zasypaná bola vrstvami neusporiadane uložených travertínových (pramenitových) (?) skál, popri stenách však boli ploché skaly uložené pravidelne tak, že tvorili akúsi „lavicu“. Preskúmala sa snáď tretina objektu. Do zásypu objektu boli vhlbené mladšie hroby.

Interpretácia a datovanie tejto skupiny objektov umožňuje viacero zistených skutočností. Charakter zásypu oboch jám jasne dokladá, že ide o technické objekty spojené s výrobou vápna. Západný objekt predstavuje zrejme zvyšky pece na pálenie tejto suroviny. Východný objekt je pravdepodobne jamou na hasenie vápna. Zaujímavý je vývoj hasiacej

jamy, pri ktorej sa zdokumentovali buď dve etapy alebo sa tu doložil nejaký konštrukčný detail, ktorý technologicky napomáhal pri hasení vápna. Pri datovaní možno vyjsť z toho, že oba objekty - a najmä jama na hasenie - boli narušené niekoľkými hrobmi, ktorých jamy v prípade hasiacej jamy boli zahĺbené *ex post* do jeho suťového zasypu; zdá sa teda, že sa tieto objekty technického rázu používali pred začiatkom pochovávaní v tomto priestore; z kontextu vyplýva, že sa používali zároveň. To napokon potvrdzuje nález torza hrncu z dna jamy na hasenie vápna (obr. 06), ktoré predbežne datujeme do druhej polovice 13. storočia. Je teda pravdepodobné, že uvedené objekty vznikli počas stavby ranogotického kostola Sv. Alžbety.

Zhrnutie

Výskum okolia gotického farského kostola na Námestí SNP vo Zvolene priniesol za posledné roky (2002-2012) viacero nových poznatkov, ktoré rozšírili naše poznatky o vývoji osídlenia tohto pôvodom stredovekého kráľovského mesta. Nielenže pomohol spresniť predstavu o charaktere a rozložení jednotlivých zaniknutých architektúr v susedstve chrámu (kaplnka s karnerom a špitálom, radnica) či o rozsahu mestského cintorína (cintorínska ohrada, hroby) a o situovaní rôznych iných technických stavieb (tržnica?), ale posunul aj dolnú hranicu datovania stredovekého sídelného organizmu - objav zatiaľ síce nepočítaných fragmentov keramiky z 8.-9. storočia, hoci aj v sekundárnej polohe, na námestí umožňuje hľadať predlokačnú osadu bližšie k jadrú vrcholnostredovekého mesta. Dôležitým sa javí aj nález technických objektov z 13. storočia, ktorý dokladá stavebnú aktivitu v severnej časti námestia tesne po založení mesta a zároveň nepriamo i existenciu murovaných stavieb (prinajmenšom kostola) a dobového osídlenia tohto priestoru.

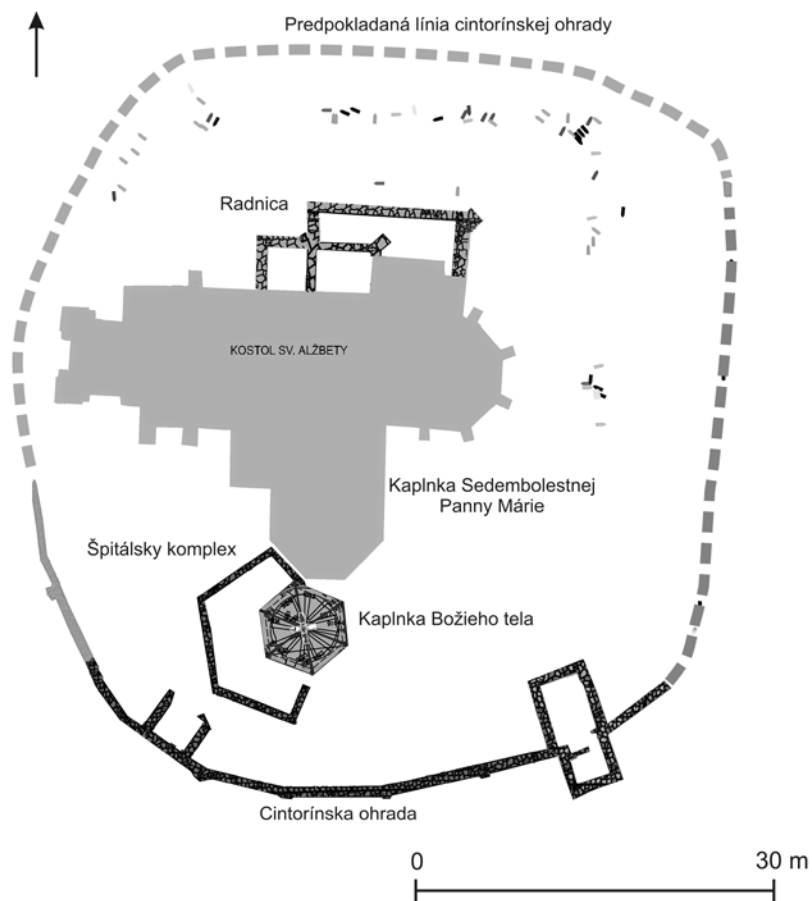
Ústrednou stavbou na Námestí SNP vo Zvolene je kostol Sv. Alžbety Uhorskej, ktorý bol postavený pravdepodobne pred polovicou 13. storočia. Intenzívne pochovávanie okolo kostola Sv. Alžbety spojené s narušovaním starších hrobov si v priebehu 14. storočia vyžiadalo výstavbu karnera s patrocíniom Božieho tela. Pravdepodobne v závere 14. alebo v 15. storočí pôvodnú kaplnku obstavali budovou špitála. Špitálsky komplex slúžil až do konca 17. storočia, kedy ho zbúrali a na jeho

mieste postavili bočnú kaplnku farského kostola zasvätenú Sedembolestnej Panne Márii. Prvá písomná zmienka o existencii radnice vo Zvolene pochádza z roku 1465. Radnica bola organickou súčasťou kostola Sv. Alžbety a pristavaná bola k jeho severnej stene. Radnica v záverečnej etape svojej existencie plnila funkciu sýpky. Asanovali ju roku 1882. Ešte predtým zbúrali murovanú cintorínsku ohradu. Jej výstavbu predpokladáme v druhej polovici či v závere 15. storočia. Archeologickým výskumom v rokoch 2006 – 2012 sa postupne odkryli zvyšky základov západnej, južnej a čiastočne aj východnej línie cintorínskej ohrady, ktorá vymedzovala priestor pre pochovávanie a oddeľovala ho od svetskej, t.j. hospodárskej časti námestia (trhu). Radový meštiansky cintorín vo Zvolene založili zrejme v druhej polovici 13. storočí, t.j. v období po výstavbe kostola Sv. Alžbety a pochovávanie tu pretrvalo až do 18. storočia. Počas výskumov v 21. storočí sa preskúmalo viac ako 200 kostrových hrobov. Z ďalších preskúmaných objektov je dôležité spomenúť kruhový murovaný objekt južne od areálu kostola, ktorý bol základom podstavca sochy prípadne tzv. klietky hanby. Vedľa neho sme objavili sústavu kolových jám, ktorú môžeme interpretovať ako časť zvyškov ľahkej drevenej kolovej konštrukcie mestskej tržnice. V priestore neďaleko napojenia Trhovej ulice a Námestia SNP sa nachádzali aj črepy z 8.-9. stor. Severne od kostola Sv. Alžbety boli odkryté technické objekty spojené s výrobou vápna. Západný objekt predstavuje zrejme zvyšky pece na pálenie tejto suroviny. Východný objekt je pravdepodobne jamou na hasenie vápna.

Záverom treba podotknúť, že výsledky týchto zväčša záchranných terénnych aktivít dokazujú význam archeologického výskumu námestia a príslušných pozemkov; preto je dôležité sledovať všetky stavebné akcie v tomto priestore a trvať na plošnom odkryve parciel zasiahnutých stavebnou činnosťou. Len s touto podmienkou totiž možno nadviazať na systematické bádanie, ktorý tak úspešne začal V. Hanuliak odkryvom južnej a východnej časti areálu prikostolného cintorína.

Literatúra

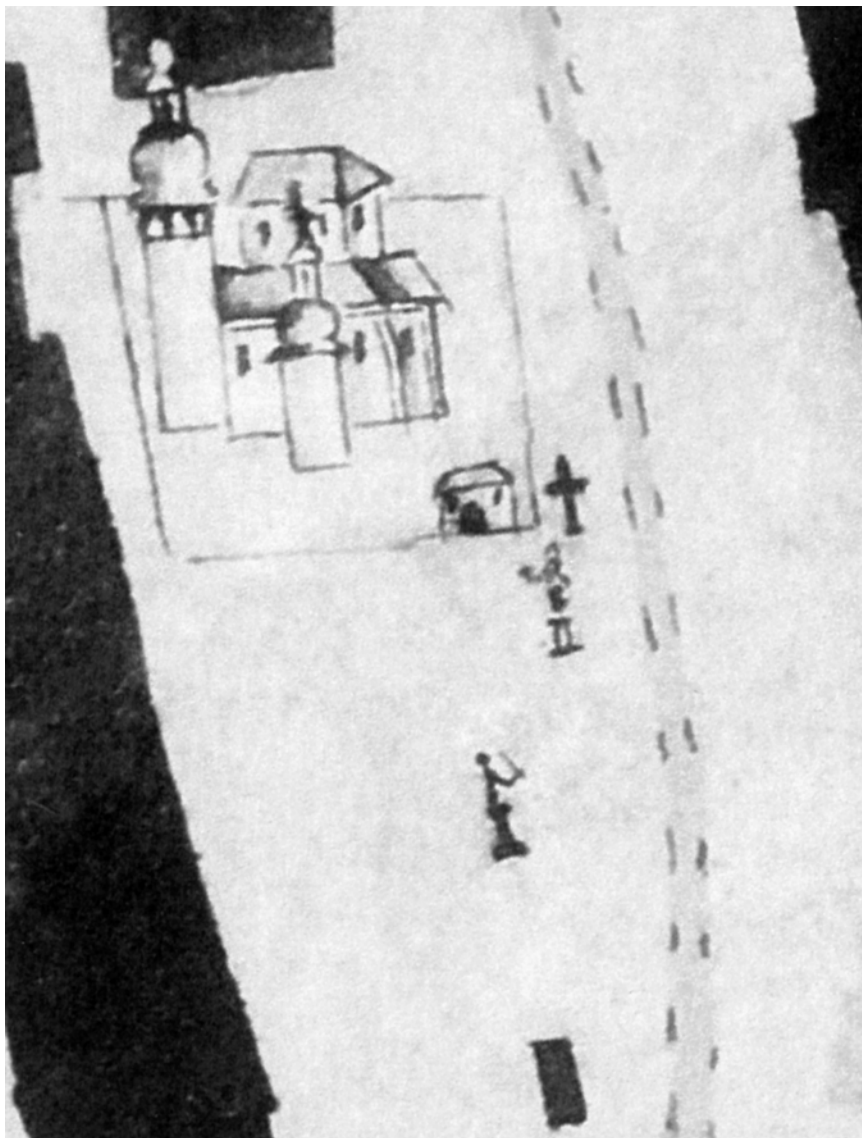
- BÁNIK, J. 1891: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen. Opis historicko-topografický. Turčiansky Sv. Martin.
- HANULIAK, V. 1993: - V. Hanuliak: Záchraná akcia v intraviláne Zvolena. AVANS za r. 1992, 48-49.
- HANULIAK, V. 2003: Archeologický doklad zaniknutej radnice vo Zvolene. *Archaeologia Historica* 28/03, Brno 2003, 317-324
- HANULIAK, V. 2007: Výskumná správa z archeologického výskumu Zvolen - Námestie SNP II etapa. Archív spoločnosti Terra Antiqua, výskumná správa č. 7/2007.
- HANULIAK, V. 2008: Najstaršia forma stredovekého mestského opevnenia vo Zvolene, *Archaeologia Historica* 33/08, Brno 2008, 147-155.
- HANULIAK, V. – RAGAČ, R. 2007: Archeologický výskum neznámej stredovekej architektúry v centre Zvolena, *Archaeologia Historica* 32/07, Brno 2007, 139-150.
- CHMELÍK, M. 2008: Fara svätého Mikuláša. In: J. Ragačová/P. Maliniak (ed.): Zvolen 1243–2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií. Zvolen 2008, 48-54.
- MALINIAK, P. 2005: Mapa zvolenského majetku Štefana Esterházyho. *Pamiatky a múzeá* 1/2005, Bratislava. 29-32.
- MARSINA, R. 1993: História do začiatku 16. storočia. In: V. Vaníková (ed.): Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv. Zvolen 1993, 39-52.
- RAGAČ, R. 2000, Das Rathaus in Zvolen in schriftlichen Quellen bis Ende des 16. Jahrhunderts. *Archaeologia Historica* 25/2000, Brno 2000, 32-42.
- SCHÖNWEITZOVÁ, Š. 1972: Archeologický výskum v areáli Zvolenského zámku. *Monumentorum tutela* 8, 1972, 253-278.
- ŠIMKOVIČ, M. 2013: Kostol sv. Mikuláša, Kostol sv. Alžbety, Kamer a špitál, Radnica. In: Zvolen: 1243 – 2013. Publikácia bola vydaná pri príležitosti 770. výročia obnovenia mestských výsad mestu Zvolen. Mesto Zvolen 2013, s. 103-110.
- ŠORECOVÁ, D. 2004: Obraz každodenného života mesta Zvolen v 16. storočí. In: J. Ragačová/P. Maliniak (ed.): Zvolen 1243 – 2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií. Zvolen 2008, s. 114-118.

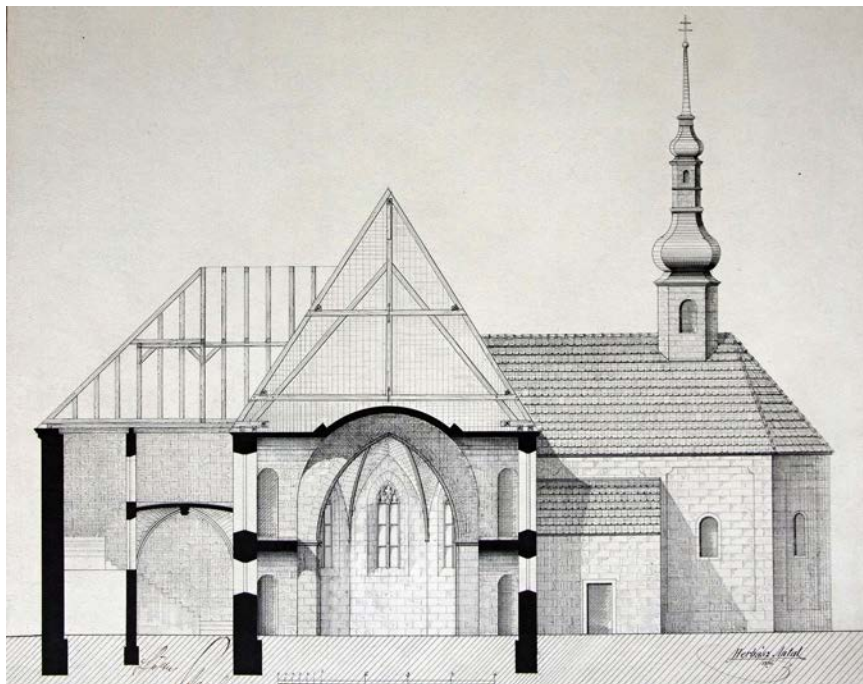
Obr. 01. Pôdorys kostola Sv. Alžbety vo Zvolene s vyznačením priebehu cintorínskej ohrady, radnice, kaplnky Božieho tela, špitála, hrobov.

Obr. 02. Letecká fotografia kostola sv. Alžbety z roku 2010 (foto Ján Beljak).

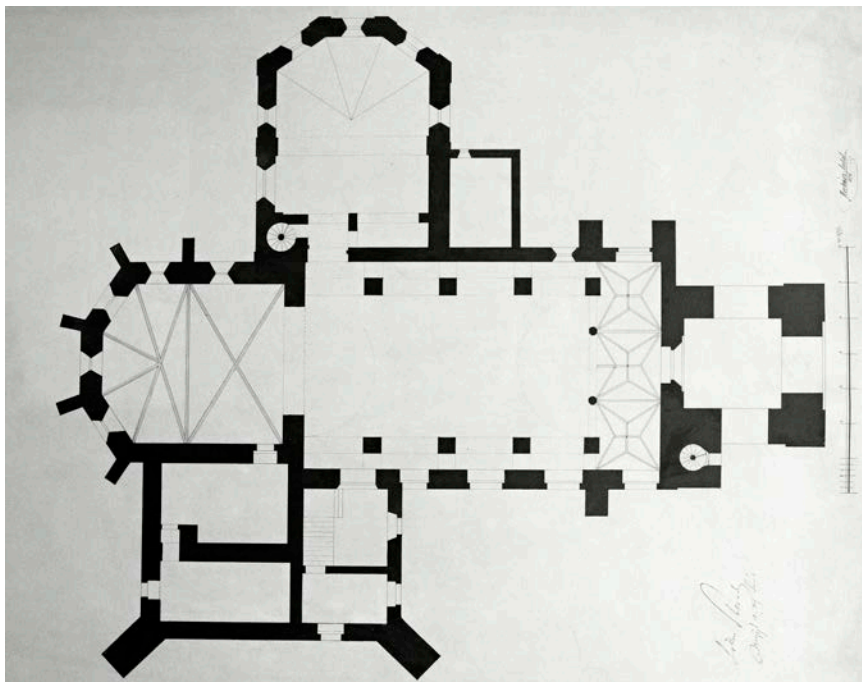

Obr. 03. Výrez z mapy zvolenského majetku Štefana Esterházyho (podľa Maliniak 2005).

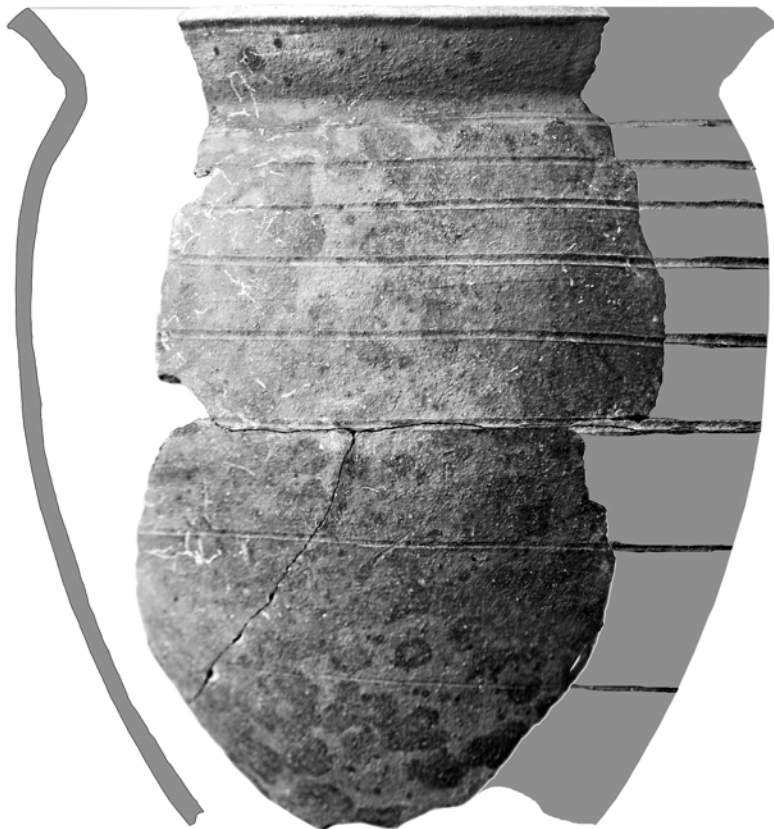

Obr. 04. Pohľad zo západu na severojužný rez kostolom Sv. Alžbety a radnice z roku 1876 (autor A. Herbász, uložené v Kulturális Örökségvédelmi Hivatal v Budapešti pod č. T 8465).

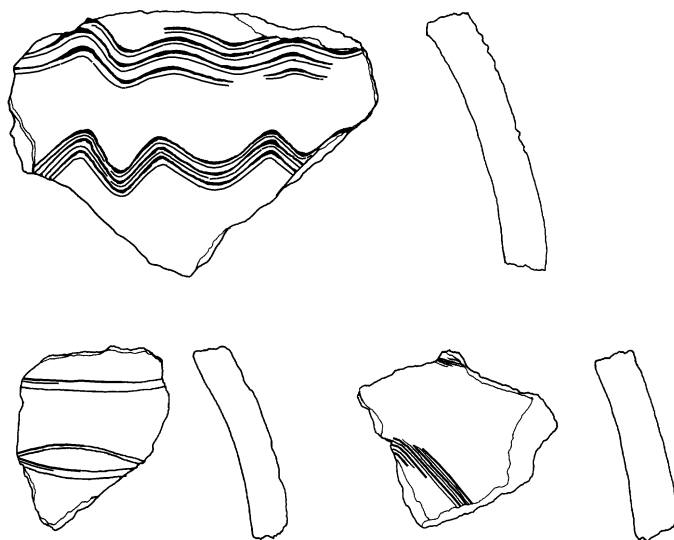

Obr. 05. Pôdorys kostola Sv. Alžbety a radnice z roku 1876 (autor A. Herbász, uložené v Kulturális Örökségvédelmi Hivatal v Budapešti pod č. T 8468).

Obr. 06. Areál kostola Sv. Alžbety. Torzo nádoby z 13. stor.

Obr. 07. Námestie SNP vo Zvolene. Zlomky nádob z 8.-9. stor.

Zusammenfassung

Forschung rund um die Kirche von Hl. Elisabeth in Zvolen

Forschung rund um die gotische Pfarrkirche am Platz des SNP in Zvolen in den Jahren 2002-2012 brachte mehrere neue Erkenntnisse. Das zentrale Gebäude am Stadtplatz von Zvolen ist die Kirche von Hl. Elisabeth von Ungarn, die wahrscheinlich vor der Mitte des 13. Jahrh. erbaut wurde. Intensive Grablegungen rund um die Kirche der Hl. Elisabeth die die älteren Gräber beschädigten, forderten während des 14. Jahrhunderts die Erbauung eines Karners mit Patrozinium von Corpus Christi. Wahrscheinlich Ende 14. oder im 15. Jahrhundert wurde die ursprüngliche Kapelle vom Bau des Hospizes umgebaut (umgestellt). Der Hospiz-Komplex diente bis zur Ende des 17. Jahrhunderts, wenn man ihn abgerissen hat, und an seiner Stelle die Seitenkapelle der Pfarrkirche, geweiht der Jungfrau Maria, errichtete. Die erste urkundliche Erwähnung vom Rathaus in Zvolen stammt aus dem Jahr 1465. Es wurde wahrscheinlich in der zweiten Hälfte oder am Ende des 15. Jahrh. erbaut. Das Rathaus war ein integraler Teil des Hl. Elisabeth-Kirche, und wurde zur ihrer Nordwand angebaut. In der Endphase diente das Rathaus als Speicher. Es wurde danach im Jahre 1882 assaniert. Die archäologische Untersuchungen in den Jahren 2006-2012 haben nach und nach auch die Reste der Fundamente der westlichen, südlichen und östlichen Linie des Friedhofszaunes enthüllt. Die Einfriedigung grenzte den Raum für Begräbnisse ab und separierte sie von der Säkularen, d.h. der wirtschaftlichen Teile des Markplatzes. Der bürgerliche Reihenfriedhof in Zvolen wurde in der zweiten Hälfte des 13. Jahrh., also in der Zeit nach dem Bau der Hl. Elisabethkirche erbaut, und die Beisetzungen dauerten bis zum 18. Jahrh. über. Während der Ausgrabungen im 21. Jahrhundert sind mehr als 200 Skelett-Gräber untersucht worden. Von den anderen untersuchten Objekte, ist es wichtig, das kreisförmige Mauergebäude südlich der Kirche zu erwähnen. Es war wahrscheinlich der Unterbau eines Sockels für eine Statue, oder von dem so genannten Käfig aus Scham. Neben dem Objekt wurde eine Reihe von Gruben entdeckt, die als Teile einer leichten Holzkonstruktion des städtischen Marktes interpretiert werden können. Im Raum zwischen der Trhova Straße und des Stadtplatzes SNP wurde auch eine Schicht mit Scherben des 8.-9. Jahrhunderts entdeckt. Nördlich der Kirche der Hl. Elisabeth sind zwei technische Objekte, die mit Produktion von Kalk zusammenhängten, aufgedeckt worden. Der westliche Objekt stellt vermutlich die Überreste eines Ofens für Kalk-Brennen dar. Das östliche Objekt wurde als Grube für Kalk loschen gedient.